

VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY

ANATOLIJ PANKOVSKIJ

**THE PROBLEM OF LIBERTY IN ISAIAH BERLIN'S PHILOSOPHY: VALUE
PLURALISM AND TOLERABLE SOCIETY**

Summary of Doctoral Dissertation

Humanities, Philosophy (01H)

Kaunas, 2010

The dissertation was prepared for defence at Vytautas Magnus University, 2010

Dissertation defended by an external student

Academic Adviser

Prof. dr. VLADIMIR DOUNAEV (humanities, philosophy, 01H)

Consultant

Prof. dr. GINTAUTAS MAZEIKIS (Vytautas Magnus University, humanities, philosophy, 01H)

Council of defence:

Chairman:

Associate professor, dr. DALIUS JONKUS (Vytautas Magnus University, humanities, philosophy, 01H)

Members:

Prof. dr. TATJANA SCHITSOVA (European Humanities University, humanities, philosophy, 01H)

Prof. dr. RYHOR (GRIGORIJ) MINENKOV (European Humanities University, humanities, philosophy, 01H)

Associate professor, dr. GEDIMINAS KAROBLIS (Vytautas Magnus University, humanities, philosophy, 01H)

Dr. AUDRONĖ ŽUKAUSKAITĖ (Lithuanian Culture Research Institute, humanities, philosophy, 01H)

Oponents:

Prof. dr. ALVYDAS JOKUBAITIS (Vilnius University, humanities, philosophy, 01H)

Associate professor, dr. OLGA SHPARAGA (European Humanities University, humanities, philosophy, 01H)

The public defence of the dissertation will be held at 1 p.m. on June, 22 2010 at Vytautas Magnus University, K. Donelaičio 52, Kaunas, auditorium 522.

Address of Vytautas Magnus University:

Donelaičio 58, LT- 44248, Kaunas, Lithuania. Tel.: +370 37 222739, fax: +370 37 203858.

The summary of the doctoral dissertation was sent out on May 2010.

The dissertation is available at the library of Vytautas Magnus University (Kaunas, K. Donelaičio 52), the library of Lithuanian Culture Research Institute and Lithuanian National M. Mažvydas Library (Vilnius, Gedimino pr. 51).

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Anatolij Pankovskij

**LAISVĖS PROBLEMA ISAIAH BERLIN FILOSOFIJOJE:
*VERTYBIŲ PLIURALIZMAS IR PRIIMTINA VISUOMENĖ***

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, filosofija (01H)

Kaunas, 2010

Disertacija ginama eksternu Vytauto Didžiojo universitete.

Mokslinis vadovas

prof. dr. VLADIMIR DOUNAEV (humanitariniai mokslai, filosofija, 01H).

Mokslinis konsultantas

prof. dr. GINTAUTAS MAŽEIKIS (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija, 01 H).

Disertacija ginama Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvos kultūros tyrimų instituto Filosofijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

doc. dr. DALIUS JONKUS (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija, 01 H)

Nariai:

prof. dr. TATJANA ŠČITCOVA (Europos humanitarinis universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija 01 H)

prof. dr. RYHOR (GRIGORIJ) MINENKOV (Europos humanitarinis universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija 01 H)

doc. dr. GEDIMINAS KAROBLIS (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija, 01 H)

dr., vyresnioji mokslo darbuotoja AUDRONĖ ŽUKAUSKAITĖ (Lietuvos kultūros tyrimų institutas, humanitariniai mokslai, filosofija 01 H)

Oponentai:

prof. dr. ALVYDAS JOKUBAITIS (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija 01 H)

doc. dr. OLGA ŠPARAGA (Europos humanitarinis universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija 01 H)

Disertacija bus ginama viešame gynimo tarybos posėdyje, kuris įvyks 2010 m. birželio 22d. 13 val. Vytauto Didžiojo universiteto Eduardo Volterio auditorijoje (522).

Adresas: K. Donelaičio 52, 44244 Kaunas, Lietuva.

Disertacijos santrauka išsiųsta 2010 gegužės mėn.

Su disertacija galima susipažinti Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, Vytauto Didžiojo universiteto bei Lietuvos kultūros tyrimų instituto bibliotekose.

Importance of the research issue. This doctoral thesis attempts to systemically interpret the ideas of Isaiah Berlin (1909-1997), a liberal thinker, political philosopher and historian of ideas, in the context of the philosophy of liberalism. Berlin's doctrine is an alternative to scientific methods of exploring social relations and associated processor-manipulative approaches in social and political practices, as well as theories founded on the belief that a sensible and fair social order can be built on the basis of universal principles. Based on this, the system of Berlin's ideas can be represented as a problem of boundaries of rationalization of society and politics. Conceptualization of Berlin's ideas facilitates the formation of a more realistic view on society and politics, which is still an issue of high priority for liberal democratic countries, and even to a great extent for former Soviet republics and so-called "emerging" societies.

In contrast with dominating liberal programs resting on assumed compatibility of individual rights and liberties, Berlin's value pluralism is based on the premise that a social order founded on the freedom of an individual identified as his right and possibility to act at his own discretion, cannot be realized proceeding from the basic rational principle or a combination of principles. In this situation, the complex of Berlin's ideas appears not as a theory responding to the question "what is society?" or "how is society possible?", not as a theory offering instruments of adequate diagnostics of contemporary society, but as a theory of *tolerable society*, the key question being what makes social oppression and political sanctions morally tolerable for an individual. From the political-philosophical perspective, the correct presentation of this issue would be through the statement of the problem of social ideals (objectively significant values), including the problem of their interconditionality and compatibility. Therefore, this research focuses on the idea of value pluralism, which forms the foundation of Berlin's liberal doctrine, alongside the problem of liberty. Berlin's contribution is associated with his brilliant criticism of rationalist monism and relativism, which serve as the basis for many contemporary sociopolitical theories. According to the most authoritative research of John Gray and Claude Galipeau¹, contrary to the rationalist and universalist logic of most liberal schools, Berlin founded his doctrine on the concept of value pluralism. The concept undermines the presumption that rationale for society or community life in general can be provided proceeding from this or that value or fundamental principle. A withdrawal from monism and adherence to the plurality of social ideals is a conceptual solution that is quite widely spread in the English-American social-philosophical discourse, however, what Gray identifies as "agonical liberalism", the idea of dramatic incommensurability and incompatibility of values, is Berlin's innovation.

Gray's approach is extremely productive for studying Berlin's ideas, however, as a corollary we obtain a fundamental incompatibility between value pluralism as the key principle of the social theory and liberalism as an ideology that maintains the priority of individual liberty over other values. This research attempts to "return" to the liberal ideas of Berlin, i.e., to the *problem of liberty* that he himself formulated, and scrutinize it from the point of view of compatibility with the fundamental concept of value pluralism. This attempt on the whole does not contradict Gray's theoretic approach, but develops it by acting as an *agonical deconstruction*. This attempt is consistent with efforts to identify the regulatory benchmarks of *tolerable society*.

The research objectives are the following:

The main objective of the research is to substantiate that the principle of incompatibility and incommensurability of "natural" rights and liberties in Berlin's concept plays the role of the determining regulatory principle of liberal social organization. To this end, the following tasks must be fulfilled:

¹ Galipeau C. (1994) *Isaiah Berlin's Liberalism*. – Oxford: Clarendon Press; Gray J. (1997) *Isaiah Berlin*, 3rd ed. – Princeton, NJ: Princeton University Press; Gray J. (1989) *Liberalisms: Essays in Political Philosophy*. – London and New York: Routledge: Ch. 4: 45-6.

1. To consider the concept of value pluralism as the foundation of his social-philosophical doctrine. To identify such implications of pluralism as *universality* and *objectivity* of values and social ideals, their *incompatibility*, *incommensurability* and *proneness to conflict*.

2. To formulate the principles of an interpretative strategy on the theoretical foundation of pluralism – agonical deconstruction – used in this case to interpret the system of Berlin’s ideas.

3. To analyze the concept of Berlin’s “objectivist” pluralism in relation to liberal perfectionism and subjectivism, as well as in relation to theories that imply concepts of perfect society and man, ideas of progress and regress.

4. To study the duality of positive liberty (autonomy) and negative liberty (self-actualization of an individual through choice) as mutually exclusive correlates of “fundamental” liberty.

5. To study the relations between the idea of value pluralism and liberalism. To detect the mutual conceptual limit of pluralism and liberty as a possible answer to the question about the criteria of tolerable society (partially pluralistic and partially liberal).

The research object and target. The research studies Berlin’s idea of liberty in its regulatory, sociopolitical and anthropological aspects in relation to the fundamental meta-ethical principle of value pluralism.

The basic theses to be defended:

1. Values, benefits and social ideals are objective in a sense that they act as constitutive (notional) units of culture, society and individual. Beyond values and ideals, there is neither society “as a whole” nor an abstract individual with inherent “natural” rights. Despite the fact that these values vary in cultures and epochs, some of them are *universal*, i.e. characteristic of many or all cultural communities.

2. Social ideals, values and benefits are multiple, incompatible, incommensurable with each other and some of them are in conflict. Finally, values are prone to conflict “in themselves”, i.e. they presuppose mutually exclusive components, which in turn act as constitutive sources of sense generation. These basic assumptions can therefore be used as an interpretative strategy named *agonical deconstruction*.

3. Since objective values are incompatible and incommensurable, we have to make a dramatic choice between them, i.e. a choice that envisages a loss and excludes the possibility of compensation. Such a choice is *radical*, i.e. it is made without the fundamental rational principle and without any guarantee of compensation. This does not mean that this choice is alogical and irrational: in most cases it is subject to situational game logic. However, it loses its reference to “publicity” and lies on the conscience of the decision-maker.

4. In social and political practice (and the theory connected with them), radical choice has an ambivalent representation – as negative liberty and positive liberty. In their extremes, the two are answers to the question “in which domain do I rule?” (doctrine of liberty) and “who is the master?” (doctrine of power). The existence of two mutually conflicting components of liberty, on the other hand, makes it possible to discover its sense-generating source: the question of *boundaries* of submission and coercion introduces the universal sense of value encompassed by the notion of “liberty”. On the practical level, the difference between negative and positive liberty is appropriate as a regulatory principle allowing raising a question of which rights and liberties need to be protected from the infringement of other rights and liberties.

5. Conceptually, value pluralism and liberalism are in conflict, or at any rate, are mutually exclusive: it is impossible to retain the greatest possible diversity of life forms and social order based on a belief in sense and respect for individual liberty. However, their coexistence is possible in a limited framework, under the “minimum liberalism” formula with a permitted level of cultural diversity (i.e. with no threat to the liberal regime appealing to universal rights and liberties). In this regard, *tolerable* society is a society, in which the social conflict is recognized as something immanent in human nature, in which the conflict is not suppressed or eliminated, but is transferred

to the realm of politics, where they try to alleviate it. Such an approach implies that the compromise is not a perpetual law, but is subject to revision depending on the situation.

6. Social, political and legal sanctions are morally tolerable to the extent to which society in which they are used is considered tolerable. In other words, various life forms may be subject to reprisals and marginalization only to the extent to which they pose threat to society, whose values and social ideals are “normal”, i.e. have been shared and are shared by mankind at all times.

The theoretical and methodological foundation of this doctoral thesis lies in *agonical deconstruction* – an interpretative strategy devised on the basis of the conceptual approach of *Berlin-Gray*. Agonical deconstruction is understood as a complex strategy of examination of text(s) with a view to searching for sources of sense generation regarded as constitutive moments of social existence. Therefore, firstly, the point at issue is the analytical procedure concentrated around the problem of sense, which is a tribute to the approach of post-structuralist criticism connected with the name of French philosopher *Jacques Derrida*². Secondly, this procedure focuses on *agonical* clash of ideas, or, in the strict sense, on the clash or incompatibility of values, – a fundamental motive of Berlin, allowing certain adjustments of the *differance* strategy.

The key point of the strategy defined above is not the statement of differences and incompatibilities as differences “proper”, not differentiation “proper” (Derrida’s), but the exposure of constants of social existence (values), political and social practices, which preserve the inherent difference beyond linguistic forms – sounds or graphic signs. Texts and theoretical constructions are eventually perceived as groups of conceptual limits derived from value incompatibilities. Finally, one more essential component of the used strategy – namely, the reconstruction of context – is borrowed from methodological studies of *Quentin Skinner*. According to Skinner, to reconstruct context it is necessary to analyze the pragmatics of the use of some notions or other (and their arrangement in this or that ideology), which, in turn, is required to clarify the implication of the author’s intentions and conceptual innovation³. In this respect, according to Skinner, a scrutiny of selected “significant” works of this or that author is not sufficient, and a radical expansion of the selection of texts and authors is required. An analysis of Berlin’s concept in the context of contemporary liberal theory will be an adequate presentation of the problem of its significance and peculiarities.

Scientific novelty and significance of obtained results. The research develops Gray’s theoretical ideas in the following ways:

1. Berlin’s ideas are regarded not from the perspective of their contribution to the ethical-political theory, but interpreted extensively and appear as elements of regulatory social-philosophical approach with an objective of criticizing social practices. Interpreted this way, Berlin’s social philosophy stands as a version of “limited” Enlightenment (enlightened skepticism).

2. The author develops terms of agonical deconstruction as an interpretative strategy enabling analysis of texts and theoretical constructions as groups of conceptual limits derived from value incompatibilities.

3. Berlin’s “meliorist” views are interpreted as a principle of “limited perfection” (as a counter to theories appealing to the ideas of progress and insisting on an unlimited expansion of benefits and liberties). This principle opens up a possibility of raising the question of tolerable society.

At the same time, as opposed to Gray and other commentators:

d) The research shows that the concept of human activity as radical indeterminacy resulting from the incompatibility of select options is not identical to the statement that the choice is fundamentally “irrational” or “voluntaristic”. Consequently, personality is identified not as a paradoxical combination of intersubjective sense and particular will, but as a game of various

² Деррида Ж. (2000) *О грамматологии* / Пер. с фр. и вступ. статья Н. Автономовой. – М.: Ad Marginem.

³ Skinner Q. (1969) Meaning and Understanding in the history of ideas / *History and Theory*. Vol. 8.No 1: 3-53.

“logics” or rational matrices with a result unpredictable from the point of view of intersubjective “logic” abstracting away from specific circumstances of time and place.

f) Pluralism and liberalism are not necessarily mutually exclusive approaches and allow for certain range of combinations. In a limited number of cases, they are compatible. In an equivalent manner, the paradigm of Counter-Enlightenment can be regarded not as a conceptual threat to liberalism that undermines its principles, but as a positive condition of its development.

g) Complementarity of philosophical search and liberalism is demonstrated.

Practical significance of obtained results. The principles of Berlin’s liberal pluralism developed in the thesis work can be applied in humanitarian studies, in teaching political philosophy and other disciplines pertaining to the humanities.

The principles of agonical deconstruction can be applied in studies of the history of ideas and can prove important and useful in detailed case studies (for example, in contrastive analyses of political programs).

Structure of the work. The thesis consists of an introduction, two chapters, and a conclusion. The first part (“Concept of Value Pluralism”) is mostly dedicated to the study of the idea of pluralism acting as the doctrinal core of Berlin’s liberalism, and specification of methodological principles; the second one (“Problem of Liberty. From Value Pluralism to Liberal Pluralism”) focuses on the study of the idea of liberty in its sociopolitical and anthropological dimensions, as well as the analysis of the relations between pluralism and liberal components of Berlin’s doctrine.

Basic conclusions:

1. Agonical liberalism doctrine of Isaiah Berlin self-defines as a search for the answer to the question about tolerable society. The most general concept of such research is not a methodological principle proper, but a regulatory, ethical principle. This principle identifies Berlin’s peculiar manner expressed in a description of social “things” in categories of lifestyles, ethical codes, social ideals, values, objectives and benefits. Although human values in the strict sense cannot be aligned with their linguistic representations, Berlin nevertheless believes that we are capable of comprehending them as “independent” entities, and from the linguistic point of view, to make conclusions about their validity and falseness. In other words, values are objective not only in the sense of their existence in certain intersubjective space, but also in the sense of their co-belonging to other intersubjective worlds. In the latter case, one can speak about their universality, which mostly stands for the dimension of values that can be characterized as their sense-generating limit, an internal schism. A similar version of ethical realism (or agonical objectivism) is not typical at all of the contemporary English-American discourse.

Berlin’s ethical realism is expressed as a basic concept of value pluralism – a social theory that discusses, first of all, the incompatibility and incommensurability of values and objectives of human life (ethical codes, cultures, etc.), secondly, internal ambivalence of values themselves and, thirdly, the deep conflict between some values, as well as incompatible components of a single value. In a sense, we can also speak about a conflict between the universal optics of assessment and individual somatic nature of human existence.

2. This approach allows explaining the complex strategy of text study, which we name agonical deconstruction, and which is the most adequate strategy to interpret the doctrine of agonical liberalism. This strategy aims at searching for the sources of sense-generation on the basis of the principle of incompatibility/incommensurability of values regarded as constitutive units of social existence.

3. Berlin’s version of value pluralism runs counter to monist and relativist theories, which in the final analysis tend to ignore the reality of a deep conflict of values and closely connected moral drama. Based on the basic settings of value pluralism, all theories connected with the idea of

unlimited perfection, progress or regress, are negated. At the same time, pluralism is not a nihilist theory in the full sense. Its positive sense is expressed in the concept of limited situational perfection and statement of the value of liberal tolerance. Therefore, any social and cultural unit must be analyzed not only from the point of view of existing values, but also from the point of view of inevitable losses. In this connection, Berlin criticizes all concepts of progress/regress. However, it is this position that allows the correct formulation of the question of *tolerable* society: which improvements are possible, and what can be sacrificed for the sake of these improvements? To which extent is it possible to preserve the cultural diversity and diversity of life forms; what are the limits of individual liberty, if they are assessed from the point of view of threats to social stability and solidarity?

4. According to Berlin, human activity is founded on radical indeterminacy of choice, or “basic” liberty. This uncertainty of choice may be described as an absence of the general rational principle stranding behind this or that preference. “Basic” liberty is an embodiment of the fundamental principle of pluralism placed in the dimension of human history. As long as there is no universal rational principle for commensuration of various options, man has to make a *dramatic* choice, i.e. a choice envisaging losses with no possibility of compensation.

In the social dimension, “basic” liberty is represented in a two-fold manner: as *positive liberty*, answering the question “who is the master?” and objectifying the value of self-rule or autonomy of will, and as *negative liberty*, answering the question “in which domain do I rule?” and objectifying the value of independence or self-fulfillment. In their radical versions, negative and positive liberties, according to Berlin, are represented as theories of liberty and sophisticated theory of power, respectively. Both values are *eventual* and *prone to conflict*, i.e. they represent the two deepest interests of mankind, equally absolute and mutually exclusive. The delimitation between positive and negative liberties is relevant to the delimitation between “liberty” and its “counter-conditions”, moreover, both can be regarded in this double meaning. Practically, any liberty inflated to the absolute degree can become its own opposition, that is why it must be balanced by other liberties (for instance, free market is balanced by the “liberty” of the state to regulate market relations). Theoretically, the distinction between positive and negative liberties brings to light the key sense of the notion “liberty” – the problem of submission and coercion.

This sense is given by agonical incompatibility/incommensurability of two categories of liberty – liberty as power and liberty as disobedience. This sense is always relevant.

5. The relations between pluralism as the “basic” human liberty and liberalism as adherence to ideas of (negative) liberty and rational organization of social relations are ambiguous. While interpreting these relations the author of the thesis keeps to the *universalist* approach (a combination of “particularistic” and “universalist” approaches). In accordance with this method, a choice without a fundamental principle is not essentially irrational. The absence of such a principle is not identical to a fatal inability to make a reasonable (or wise) decision, although the decision is taken not according to formal aprioristic rules. This decision, made on the basis of particular circumstances, is a sort of situational logic that requires no methods or principles. These assumptions are complemented with “universalist” settings, in accordance with which some values and moral principles are considered universal, not contextual (for example, liberty, justice, necessity to belong to a definite cultural solidarity, etc.).

It is this approach that poses the key question of social-philosophical research – the question of *tolerable* society. In the paradigm of “universalism” the question of tolerable society is decided in favor of such society provided that it a) recognizes the existence of a minimum of universal values – liberty, justice, etc. – alongside contextual values; b) recognizes social conflict as “normal”, i.e. unavoidable, social phenomenon; c) is willing not to eliminate or conceal this conflict, but alleviate it by appealing to dignity and “techniques” of tolerance; d) is aware of the threat of totalization of social relations, preserves cultural diversity and complexity; e) manifests loyalty to the liberal social order with a moderately critical attitude to it (liberal self-criticism); f) acknowledges the incompatibility of fundamental human rights and freedoms, and, consequently,

the problem of liberty is regarded not from the point of view of some unitary principle, but from the point of view of compromise allowing for subsequent revision.

Inasmuch as a completed liberal theory calls for the coordination of the principle of divergence of life forms and the principle of equal distribution of freedoms, most liberals resort to the concept of the contract, which is essentially a hybrid of utilitarianism and philosophy of law. Berlin chose a different way, though. Furthermore, pluralistic liberalism maintains the impossibility of this foundation. Instead, he resorts to the old idea of loyalty to liberal culture, which already envisages certain norms of personal liberties. However, Berlin does not believe culture and tradition to be ultimate authorities in the cause of freedom, which is why his attitude to them remains critical. Freedom is therefore itself the supreme authority in the matter of identifying the boundaries of social-political loyalty.

Temos aktualumas. Disertacijos tyrime mėginama pateikti liberalaus mąstytojo, politikos filosofo ir intelektualinės istorijos tyrinėtojo Isaiah Berlin (1909-1997) idėjų susistemintą interpretaciją liberalizmo filosofijos kontekste. Isaiah Berlin doktrina yra alternatyva visuomeninių santykių tyrinėjimo scientistiniams modeliams ir su jais susijusiais procesiniais-manipuliaciniais požiūriais socialinėje ir politinėje praktikoje, o taip pat teorijoms, kurios remiasi įsitikinimu, kad protinga ir teisinga socialinė tvarka gali būti suresta remiantis universaliais principais. Iš to kas pasakyta, Berlin idėjų kompleksas gali būti pateiktas kaip klausimas apie visuomenės ir politikos racionalizacijos ribas. Berlin idėjų apmąstymas padeda susiformuoti labiau realistiškam požiūriui į visuomenę ir politiką, kas yra aktualu visoms liberalios demokratijos šalims, dar labiau – posovietinėms respublikoms ir taip vadinamosioms „tampančioms“ visuomenėms.

Pagal kontrastą su dominuojančiomis liberaliomis programomis, kurios remiasi prielaida, kad yra įmanomas individualių teisių ir laisvių suderinamumas, Berlin liberalus pliuralizmas remiasi prielaida, kad socialinė tvarka, kurios pagrindą sudaro individo laisvė, suvokiama kaip jo teisė ir galimybė veikti pagal savo nuožiūrą, negali būti realizuota pasitelkus pamatinį racionalų principą arba jo kombinacijas. Berlin idėjų visuma tokiu atveju pasirodo ne kaip teorija, atsakanti į klausimus „kas yra visuomenė?“ arba „kaip galima visuomenė?“, ne kaip teorija sprendžianti visuomenės šiuolaikinės būsenos adekvačios diagnostikos užduotį, bet kaip teorija apie *priimtina* visuomenę. Kertiniu čia yra klausimas apie tai, kas socialinę priespaudą ir politines sankcijas daro moraliai priimtiniomis individui. Korektiškas šio klausimo kėlimas politinėje-filosofinėje perspektyvoje yra socialinių idealų (objektyviai reikšmingų vertybių) problema, taip pat ir jų tarpusavio sąlygotumo ir suderinamumo problema. Todėl šiame tyrinėjime drauge su laisvės problema nagrinėjama ir vertybių pliuralizmo idėja, kuri yra Berlin doktrinos pagrindas.

Berlin indėlis asocijuojasi su nepakartojama kritika racionalaus monizmo ir reliatyvizmo, kurie yra daugelio šiuolaikinių socialinių-politinių idėjų teorijų pagrindas. Pagal autoritetingiausius Gray J. ir Galipeau C.⁴ tyrinėjimus, skirtingai nuo daugelio liberalių kryptų racionalistinės ir universalistinės logikos, savo doktrinos pagrindu Berlin paėmė vertybių pliuralizmo koncepciją. Ši koncepcija pakerta įsitikinimą, kad įmanoma pagrįsti visuomenę ir bendrabūvį apskritai viena ar kita vertybe ar pamatiniu principu. Monizmo atsisakymas ir socialinių idealų pliuralizmas yra gana paplitęs konceptualus sprendimas anglų-amerikiečių socialiniame-filosofiniame diskurse, bet tai, ką Gray J. supranta kaip „agonalų liberalizmą“ (agonical liberalism), vertybių dramatiško nesugretinamumo ir nesuderinamumo (incommensurability and incompatibility) idėją, yra Berlin novacija.

Gray.J. požiūris yra labai produktyvus tyrinėjant Berlin idėjas, bet jo pasekmė yra vertybių pliuralizmo kaip socialinės teorijos lemiamo principo ir liberalizmo kaip ideologijos, skelbiančios individo laisvės prioritetą prieš kitas vertybes, principinis nesuderinamumas. Šiame tyrinėjime mėginama „grįžti“ prie Berlin liberalių idėjų, t. y. prie jo suformuluotos *laisvės problemos*, ir išnagrinėti ją suderinamumo su vertybių pliuralizmo pamatine koncepcija požiūriu. Šis mėginimas iš esmės neprieštarauja Gray J. požiūriui, veikiau jis yra jo išrutuliojimas ir funkcionuoja kaip *agonal dekonstrukcija*. Šis mėginimas siekia atsakyti į klausimą apie normatyvius *priimtinos* visuomenės normatyvinius kriterijus.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Pagrindinis tyrinėjimo tikslas – pagrįsti tai, kad žmogaus „natūralių“ teisių ir laisvių nesuderinamumo ir nesugretinamumo principas Berlin koncepcijoje atlieka liberalios visuomenės organizacijos lemiamo normatyvaus principo vaidmenį. Šis tikslas numato šių uždavinių sprendimą:

⁴ Galipeau C. (1994) *Isaiah Berlin's Liberalism*. – Oxford: Clarendon Press; Gray J. (1997) *Isaiah Berlin*, 3rd ed. – Princeton, NJ: Princeton University Press; Gray J. (1989) *Liberalisms: Essays in Political Philosophy*. – London and New York: Routledge: Ch. 4: 45-6.

1. Išnagrinėti pliuralizmo koncepciją kaip jo socialinės-filosofinės doktrinos pagrindą. Išskleisti tokias pliuralizmo implikacijas: vertybių ir socialinių idealų *universalumas* ir *objektyvumas*, jų *nesuderinamumas*, *nesugretinamumas* ir *konfliktiškumas*.

2. Suformuluoti interpretacinės strategijos principus teoriškai remiantis pliuralizmu – agonalia dekonstrukcija – ir panaudoti interpretuojant Berlin idėjas.

3. Išnagrinėti Berlin „objektyvistinę“ pliuralizmo koncepciją liberalaus perfekcionizmo ir subjektyvizmo atžvilgiu, o taip pat teorijų, kurių implikacijos yra vaizdiniai apie tobulą visuomenę ir žmogų, progreso ir regreso idėjas.

4. Ištirinėti pozityvios laisvės (autonomijos) ir negatyvios laisvės (subjekto savirealizacijos per pasirinkimą) dualizmą kaip „pamatinės“ laivės nesuderinamus koreliatus.

5. Ištirinėti santykius tarp vertybių pliuralizmo idėjų ir liberalizmo. Išryškinti pliuralizmo ir laisvės tarpusavio prasmę ir ribą kaip galimą atsakymą apie *priimtinos* visuomenės (ribotai pliuralistinės ir ribotai liberalios) kriterijus.

Tyrimo objektas

Darbe tyrinėjama Berlin. I. pateikta laisvės idėja jos normatyviniais, socialiniais-politiniais ir antropologiniais aspektais vertybių pliuralizmo (value pluralism) pamatinio metaetinio principo požiūriu.

Pagrindiniai teiginiai:

1. Vertybės, gėrybės ir socialiniai idealai yra objektyvūs ta prasme, kad pasireiškia kaip kultūros, visuomenės ir žmogaus konstitutyvūs (prasmieniai) vienetai. Anapus vertybių ir socialinių idealų neegzistuoja nei visuomenės „apskritai“, nei abstraktaus individo su jam būdingomis „natūraliomis“ teisėmis. Nepaisant to, kad šios vertybės turi įvairius varijuojančius išikūnijimus įvairiose kultūrose ir epochose, kai kurios iš šių vertybių yra *universalios*, t. y. yra būdingos daugeliui arba visiems kultūriniais pasauliams.

2. Socialiniai idealai, vertybės ir gėrybės yra daugybiniai, nesuderinami, nesugretinami vienas su kitu, kai kurie iš jų tarpusavyje konfliktuoja. Galų gale, vertybės yra konfliktiškos „savyje“, t. y. numato vienas kitą atmetančius komponentus, kurie, savo ruožtu, pasireiškia kaip prasmės sukūrimo konstitutyvūs šaltiniai. Šie pamatiniai teiginiai, atitinkamai, gali būti panaudoti kaip interpretacinė strategija, vadinama *agonalia dekonstrukcija*.

3. Kadangi objektyvios vertybės yra nesuderinamos ir nesugretinamos, mes esame priversti atlikti dramatišką pasirinkimą tarp jų, t. y. pasirinkimą, kuris siūlo netektį ir nenumato kompensacijos galimybes. Toks pasirinkimas yra *radikalus*, t. y. jis įvykdomas be pamatinio racionalaus principo ir be jokių kompensacijos garantijų iš jo pusės. Tai nereiškia, kad šis pasirinkimas iš principo yra alogiškas ir iracionalus: daugeliu atveju jis paklūsta situacinei, žaidybinei logikai. Bet jis netenka referencijos su „publiškumu“ ir lieka individo sąžinei.

4. Socialinės ir politinės praktikos (ir su jomis susijusioje teorijoje) sferoje radikalus pasirinkimas reprezentuojamas dvejopai – kaip negatyvi ir pozityvi laisvė. Savo ribiniu požiūriu tai yra atsakymai į klausimus „kokioje srityje aš viešpatauju?“ (mokymas apie laisvę) ir „kas valdovas?“ (mokymas apie valdžią). Kitą vertus, dviejų tarpusavyje konfliktiškų laisvės komponentų buvimas duoda galimybę aptikti jos prasmės sukūrimo šaltinį: klausimas apie paklusimo ir privertimo *ribas* suteikia universalią prasmę vertybei, suvokiamai „laisvės“ samprata. Praktiniu požiūriu skirtumas tarp negatyvios ir pozityvios laisvės dera kaip normatyvus principas leidžiantis kelti klausimą apie tai, kokios teisės ir laisvės reikia ginti nuo kitų teisių ir laisvių pasikėsinių.

5. Konceptuali požiūriu vertybių pliuralizmas ir liberalizmas konfliktuoja arba, mažų mažiausiai, savitarpiai nenumato vienas kito: neįmanoma vienu ir tuo pačiu metu išsaugoti gyvenimo formų didžiausią įvairumą ir socialinę tvarką, kuri remiasi tikėjimu protu ir pagarba asmenybės laisvei. Bet jų koegzistavimas yra įmanomas ribota prasme, pagal formulę „minimalus liberalizmas“ esant leistinam kultūrinio įvairumo lygiui (t. y. negrasinančiam liberaliam,

apeliuojančiam į universalias teises ir laisves). Šia prasme priimtina visuomenė – tai visuomenė, kurioje socialinis konfliktas pripažįstama kaip kažkas imanentiško žmogiškai organizacijai, kurioje šis konfliktas nenutylinas ir nepašalinamas, o perkeliamas į politikos sferą, kur jį mėgina sušvelninti. Toks požiūris numato, kad pasiektas kompromisas nėra amžinas įstatymas, bet turi būti peržiūrimas priklausomai nuo situacijos.

6. Socialinės, politinės ir teisinės sankcijos yra moraliai priimtinos tik tiek, kiek galima laikyti priimtina visuomenę, kurioje jos taikomos. Kitaip sakant, vienokios ar kitokios gyvenimo formos gali būti represuojamos ir marginalizuojamos tik tiek, kiek jos kelia grėsmę visuomenei, kurios vertybės ir socialiniai idealai yra „normalūs“, t. y. kurių visais laikais žmonija laikėsi ir laikosi.

Disertacijos darbo **teorinis-metodologinis pagrindas** yra *agonalinė dekonstrukcija* – interpretacinė strategija, kurią sukūrė *Gray J.* remdamasis *I. Berlin* konceptuali požiūriu. „Agonali dekonstrukcija“ suprantama kaip kompleksinė strategija tyrinėjant tekstą(us), turinčius tikslą ieškoti prasmės sukūrimo šaltinius, kurie laikomi socialinės būties konstitutyviais momentais. Taigi, kalbama, pirma, apie analitinę procedūrą, sutelktą aplink prasmės problemą, - duoklę poststruktūralistinio kriticizmo požiūriui, susijusio su prancūzų filosofu *Derrida J.*⁵. Antra, ši procedūra koncentruojasi į idėjų *agonalų* susidūrimą ar nesuderinamumą – *I. Berlin* pamatinis motyvas, leidžiantis sukoreguoti *differance* strategiją tam tikra kryptimi. Tokiu būdu apibrėžtos strategijos lemiamu momentu yra ne skirtumų ir nesuderinamumų konstatacija kaip „grynų“ skirtumų, ne „grynas“ diferencijavimas kaip toks (*Derrida*), bet būtent išryškinti socialinės būties (vertybių), politinių ir socialinių praktikų konstantas, išsaugojančių savyje nuosavą skirtumą nepriklausomai nuo kalbinių formų – garsinių ar grafinių. Tekstai ir teorinės konstrukcijos galų gale nagrinėjamos kaip grupės prasminių ribų, kurias sukuria vertybiniai nesuderinamumai. Galiausiai, dar vienas naudojamos strategijos elementas – būtent konteksto rekonstrukcija – yra pasitelkta iš *Skinner Q.* metodologinių studijų. Pagal *Skinner*. Konteksto rekonstrukcijai reikia išanalizuoti vienokių ar kitokių sąvokų (ir jų sutvarkymą vienokioje ar kitokioje ideologijoje) naudojimo pragmatiką, kas, savo ruožtu, taip pat būtina išryškinant autoriaus intencijų ir konceptualių inovacijų prasmę.⁶ Šiuo požiūriu nepakanka, pagal *Skinner Q.*, įdėmiai skaityti vienokio ar kitokio autoriaus atrinktus „reikšmingus“ veikalus – veikiau būtina radikaliai išplėsti kiek studijuojamų tekstų parinkimą, tiek ir jų kūrėjų ratą: Adekvačiai iškėlus klausimo apie *Berlin* koncepcijos reikšmingumą ir ypatingumą bus atliekama ir jos analizė šiuolaikinės liberalios teorijos kontekste.

Mokslinis naujumas ir rezultatai. Šis tyrimas yra *Gray J.* teorinių idėjų rutuliojimas šiomis kryptimis:

1. *Berlin* idėjos nagrinėjamos jau ne per jų indėlio į etinę – politinę teorijų prizmę, bet yra traktuojamos plačiai ir pasirodo kaip elementai normatyvaus socialinio-filosofinio požiūrio, kuris siekia kritikuoti socialines praktikas. Tokiu būdu suprasta *Berlin* socialinė filosofija pasirodo kaip „apribotos“ Apšvietos (švietėjiško skeptiizmo) versija.

2. Išgvildentos nuostatos agonali dekonstrukcijos kaip interpretacinės strategijos, leidžiančios nagrinėti tekstus ir teorines konstrukcijas kaip prasminių ribų grupes, kurias suformuoja vertybiniai nesuderinamumai.

3. *Berlin* „melioristinės“ pažiūros interpretuojamos kaip „apribotos koegzistencijos“ principas (kaip atsvara teorijoms, apeliuojančioms į progreso idėją ir atkakliai ginančioms neribotą gėrybių ir laisvių plėtrą). Šis principas atveria perspektyvas iškelti klausimą apie priimtina visuomenę.

Drauge su tuo, kaip atsvara *Gray J.* ir kitiems komentatoriams:

d) Demonstruojama, kad žmogiškos veiklos kaip radikalaus neapibrėžtumo koncepcija, kylanti iš pasirinkimo opcijų nesuderinamumo, nėra tapati tvirtinimui, kad šis

⁵ Деррида Ж. (2000) *О грамматологии* / Пер. с фр. и вступ. статья Н. Автономовой. – М.: Ad Marginem

⁶ Skinner Q. (1969) *Meaning and Understanding in the history of ideas / History and Theory*. Vol. 8.No 1: 3-53.

pasirinkimas yra iš principo „iracionalus“ arba „voliuntarus“. Atitinkamai asmenybė yra traktuojama ne kaip intersubjektyvaus proto ir partikuliarios valios sujungimas, bet kaip įvairių „logikų“ ar racionalių matricių žaidimas, kurio rezultatas yra *nenuspėjamumas* intersubjektyvios logikos požiūriu, kuri abstrahuojasi nuo konkrečių laiko ir vietos aplinkybių.

f) Pliuralizmas ir liberalizmas nebūtinai yra vienas kitą atmetančiais požiūriais ir numato tam tikrą derinių diapazoną. Ribotą prasme jie yra suderinami. Kontr-Apšvietos paradigma vienodai gali būti nagrinėjama ne kaip principinė grėsmė liberalizmui, griauanti jo principus, bet kaip jo vystymosi pozityvi sąlyga.

g) Demonstruojamas filosofinio ieškojimo ir liberalizmo komplimentarumas.

Praktinė darbo nauda. Disertacijoje išdėstyti Berlin I. pliuralizmo principai gali būti panaudoti daugelyje humanitarinių tyrinėjimų, dėstant politinę filosofiją ir kitose humanitarinio pobūdžio disciplinose.

Agonalių dekonstrukcijos principai gali būti panaudoti ne tik tyrinėjant idėjų istorijas, bet turi reikšmę detalizuotose case-study (pvz. politinių programų lyginamosios analizės atveju).

Struktūra. Disertacija susideda iš įvado, dviejų skyrių, išvadų. Pirmoji dalis („Vertybių pliuralizmo koncepcija“) yra iš esmės skirta tyrinėjimui pliuralizmo idėjos, kuri yra Berlin liberalizmo doktrininis branduolys, ir metodologinių principų patikslinimui, antra („Laisvės problema. Nuo pliuralizmo vertybių į liberalų pliuralizmą“) – tyrinėjimui laisvės idėjos jos socialiniuose-politiniuose ir antropologiniuose metmenyse, o taip pat pliuralizmo santykių su Berlin doktrinos liberaliais komponentais analizei.

Išvados.

1. Berlin I. agonalaus liberalizmo doktrina save apibrėžia kaip ieškojimą atsakymo į klausimą apie priimtina visuomenę. Bendriausias principas (tokio tyrinėjimo) nėra metodologinis tiesiogine prasme, bet normatyvus, moralinis. Šis principas apibrėžia Berlin išskirtinį būdą, kuris pasireiškia aprašant socialinius „dalykus“ gyvenimo būdo, etinių kodeksų, socialinių idealų, vertybių, tikslų ir gėrybių kategorijomis. Nors žmogiškos vertybės griežta prasme nesutampa su jų kalbinėmis reprezentacijomis, Berlin vis dėlto mano, kad mes galime juos suvokti kaip „nepriklausomus“ objektus ir, jei turėti omenyje jų santykius su kalba, daryti išvadas apie jų teisingumą ir klaidingumą. Kitais žodžiais, vertybės yra objektyvios ne tik jų dalyvavimo tam tikroje intersubjektyvioje erdvėje prasme, bet ir jų bendro priklausomumo kitiems intersubjektyviems pasauliams prasme. Pastaruoju atveju galima kalbėti apie jų universalumą, kuris iš esmės suprantamas kaip tas vertybių matas, kurį galima apibūdinti kaip jų prasmės sukūrimo ribą, vidinį skilimą. Tokia etinio realizmo (arba agonalaus objektyvizmo) versija yra visiškai nebūdinga šiuolaikiniam anglų-amerikiečių diskursui.

Berlin etinis realizmas yra išreikštas vertybių pliuralizmo pamatine koncepcija – socialine teorija, kuri traktuoja, pirma, apie žmogaus gyvenimo vertybių ir tikslų (etinių kodeksų, kultūrų ir kt.) nesuderinamumą ir nesugretinamumą, antra, - apie pačių vertybių vidinį dviprasmiškumą ir, trečia, apie gilų konfliktą tarp kai kurių vertybių, o taip pat ir vienos vertybės nesuderinamus komponentus. Tam tikru požiūriu galime taip pat kalbėti apie konfliktą tarp vertinimo universalios optikos ir žmogiško egzistavimo individualios-somatinės prigimties.

2. Šis požiūris leidžia eksplikuoti tyrinėjamo teksto kompleksinę strategiją, kurią mes vadiname agonalia dekonstrukcija, ir kuri tarp kitko yra labiausiai adekvati agonalaus liberalizmo doktrinos interpretacijai. Šios strategijos tikslas yra ieškoti prasmės sukūrimo šaltinius remiantis vertybių nesuderinamumo/nesugretinamumo principu, kurios nagrinėjamos kaip socialinės būties konstitutyvūs momentai.

3. Berlin pateikiama vertybių pliuralizmo versija priešinas monistinėms ir reliatyvistinėms teorijoms, kurios galų gale ignoruoja vertybių konflikto realybę ir glaudžiai su jomis susijusią moralinę dramą. Remiantis pagrindinėmis vertybių pliuralizmo nuostatomis yra

neigiamos visos teorijos, kurios yra susijusios su neriboto tobulėjimo, progreso ar regreso idėja. Be to pliuralizmas nėra visiška prasme nihilistinė teorija. Jos pozityvi prasmė išreiškiama riboto, situatyvaus tobulėjimo koncepcija ir liberalaus tolerantiškumo vertybės įtvirtinimu. Taigi, bet koks visuomeninis kultūrinis vienetas turi būti nagrinėjamas ne tik esamų vertybių požiūriu, bet ir neišvengiamų netekčių požiūriu. Ryšium su tuo Berlin kritikuoja visas progreso/regreso koncepcijas. Bet būtent ši pozicija leidžia korektiškai suformuluoti klausimą apie priimtina visuomenę: kokiais pagerinimais gali būti išsaugota kultūrinė ir gyvenimo formų įvairovė, kokie yra individualios laisvės limitai, jei juos įvertinti visuomeninio stabilumo ir solidarumo požiūriu?

4. Žmogiška veikla, pagal Berlin, grindžiama radikaliu neapibrėžtu pasirinkimu arba „pamatinė“ laisve. Šis pasirinkimo neapibrėžtumas gali būti apibrėžtas kaip nebuvimas bendro racionalaus principo, kuris užtikrina vienokią ar kitokią pirmenybės teikimą. „Pamatinė laisvė“ yra įkūnijimas pliuralizmo pamatinio principo, patalpinto žmogiškos istorijos matmenyje. Kadangi nėra bendro racionalaus principo įvairių pasirinkimo opcijų palyginimui, žmogus yra priverstas atlikti *dramatišką* pasirinkimą, t. y. pasirinkti siūlomą netektį be kompensacijų.

Socialiniame matmenyje „pamatinė“ laisvė reprezentuojama dvejopai – kaip *pozityvi laisvė*, atsakanti į klausimą „kas valdovas?“ ir įkūnijanti savivaldos arba valios autonomijos vertybę, ir kaip *negatyvi laisvė*, atsakanti į klausimą „kokioje srityje aš viešpatauju?“ ir įkūnijanti nepriklausomybės ar savirealizacijos vertybę. Savo radikaliomis versijomis negatyvi ir pozityvi laisvė, pagal Berlin, pasirodo atitinkamai kaip mokymas apie laisvę ir įmantrus mokymas apie valdžią. Abi šios vertybės yra *ribinės* ir *konfliktiškos*, t. y. tėra du giliausi žmonijos interesai, vienodai absoliutūs ir tarpusavyje nesuderinami. Atribojimas tarp pozityvios ir negatyvios laisvės yra relevantiškas atribojimui tarp „laisvės“ ir jos „kontr-sąlygos“, kur abi laisvės gali būti nagrinėjamos dvejopa prasme. Praktiniu požiūriu bet kuri iki absoliuto iškelta laisvė gali tapti savo priešingybe, todėl ji turi būti supusiausvyrinta kitomis laisvėmis (pvz. laisva rinka – valstybės „laisvė“ reguliuoti rinkos santykius). Teoriniu požiūriu distinkcija pozityvi laisvė/negatyvi laisvė išryškina sąvokos „laisvė“ kertinę prasmę – tai paklusimo ir privertimo problema. Šią prasmę užduoda nesuderinamumas/nesugretinamumas dviejų laisvės kategorijų – laisvės kaip valdžios ir laisvės kaip nepaklusimo. Ši prasmė visada yra aktuali.

5. Pliuralizmo kaip „pamatinės“ žmogiškos laisvės ir liberalizmo kaip ištikimumo (negatyvios) laisvės ir visuomeninių santykių protingos organizacijos idėjoms santykiečiai nėra vienareikšmiai. Šių santykių interpretacijoje autorius prisilaiko *universalistinio* požiūrio (kuris yra „partikuliaristinio“ ir būtent „universalistinio“ suderinimas). Pagal jį, pasirinkimas be pamatinio principo nėra iš esmės iracionalus. Tokio principo nebuvimas nėra tapatus nesugebėjimui priimti protingą (ar išmintingą) sprendimą, nors pastarasis neatliekamas pagal formalias, apriorines taisykles. Šis sprendimas, priimamas remiantis partikuliariomis aplinkybėmis, yra savotiška situacinė logika, kuriai nereikia metodų ir principų. Šie teiginiai papildomi „universalistinėmis“ nuostatomis, pagal kurias kai kurios vertybės ir moraliniai principai yra universalūs, o ne kontekstualūs (pvz. laisvė, teisingumas, būtinybė priklausyti tam tikram kultūriniam solidarumui ir t. t.).

Būtent šis požiūris leidžia iškelti lemiamą socialinio-filosofinio ieškojimo klausimą – klausimą apie *priimtina* visuomenę. „Universalizmo“ paradigmoje klausimas apie priimtina visuomenę sprendžiamas naudai tokios visuomenės, kurioje: a) pripažįstamas buvimas minimumo universalių vertybių – laisvės, teisingumo ir kt. – drauge su kontekstualiomis; b) socialinis konfliktas pripažįstamas kaip „normalus“, t. y. kaip neišvengiamas visuomeninis reiškinys; c) egzistuoja siekis nepašalinti ar nuslėpti šį konfliktą, bet sušvelninti jį apeliuojant į privalumus ir tolerantiškumo „technikas“; d) suvokiama socialinių santykių totalizacijos grėsmė, išsaugoma kultūrinė įvairovė ir kompleksiskumas; e) pasireiškia lojalumas liberaliam visuomeniniam režimui esant saikingai-kritiškam požiūriui į jį (liberalus savikritiškumas); f) pripažįstamas pagrindinių teisių ir žmogaus laisvių nesuderinamumas ir, vadinasi, laisvės problema nagrinėjama ne kokio nors unitarinio principo požiūriu, bet požiūriu kompromiso, kuris suteikia vėlesnių peržiūrėjimų galimybę.

Kadangi užbaigta liberali teorija reikalauja gyvenimo formų divergencijos ir laisvių vienodo paskirstimo principų suderinimo, daugelis liberalų stveriasi kontrakto teorijos koncepcijos, kuri iš esmės yra utilitarizmo ir teisės filosofijos hibridas. Berlin to nedaro. Dar daugiau: pliuralistinis liberalizmas konstatuoja panašaus pagrindimo negalimybę. Vietoj to jis imasi liberalios kultūros senos lojalumo idėjos, jau numatančios tam tikrus individualios laisvės normatyvus. Bet Berlin nelaiko kultūros ir tradicijos aukščiausiais laisvės reikale, todėl išsaugo kritišką žvilgsnį jų atžvilgiu. Tokiu būdu, Laisvė yra aukščiausias autoritetas nustatant socialinio-politinio lojalumo ribas.

THE MAIN PUBLICATIONS

1. Паньковский А. (2008) О статусе благ и ценностей в либеральной теории. Этический реализм Исая Берлина / *Топос*'3 (20): 40-56.
2. Anatolij Pankovskij. Pamatines" laisves reprezentacijos agonalaus liberalizmo kontekste / *Politologija*'04 (52): 63-85.
3. Паньковский А. (2005) О толерантной политике. // *Перекрестки*'3-4. – с. 137-150.
4. Паньковский А. (2003) Агональный либерализм Исая Берлина. // *Логос*'4-5 (29). – с. 166-177.
5. Паньковский А. (2003) Объективность оценки. Введение в агональную деконструкцию (И. Берлина) // *Топос*'8. – с. 96-109.
6. Паньковский А. Концепция социального соглашения в современной либеральной теории // *Сборник научных статей по материалам Международного научно-образовательного форума «Европа-2003» (4 июня 2003 г.)*. (Мн.: ЕГУ, 2003). – с. 241-248.
7. Паньковский А. Концепция человека в философии Берлина // *Сборник научных статей по материалам Международного научно-образовательного форума «Европа-2003» (4 июня 2003 г.)*. (Мн.: ЕГУ, 2003). – с. 342-348.
8. Паньковский А. Радикальное просвещение Жижека, просвещенный скептицизм Берлина // *Сборник научных статей по материалам Международного научно-образовательного форума «Европа-2002» (4 июня, 2002 г.)*. (Мн.: ЕГУ, 2003). – с. 244-256.
9. Анатоль Панькоўскі Ісая Бэрлін пра свабоду // *Фрагменты*'1-2 (2000). – с. 79-92.

ABOUT THE AUTHOR

Current position:

Since 2009 – Editor in chief of “Belarusian Yearbook” (a survey and analysis of developments in the Republic of Belarus in 2008, 2009)

Since 2008 - Lecturer, European Humanities University (Vilnius, Lithuania)

Since 2004 – editor in chief, site of Belarusian expert society “Nashe mnemie” (“Our opinion” – www.nmnby.eu)

Courses:

Mass-media and political communications

Recent researches:

- Society from Below, 2009 (European Humanities University);
- Belarusian elites: potential for political changes, 2009 (Belarusian institute for strategic studies, Vilnius, Lithuania);
- Russian-Belarusian relations: conditions, state, perspectives, 2009 (Belarusian institute for strategic studies)

Fields of science interests:

History of Political Ideas, Societies in transition, Belarusian Politic, Eastern European politics.

Anatoli Pankovski has been a PhD student of European Humanities University (Minsk, Belarus), where the dissertation was prepared at the Department of Philosophy, 1999-2003 (academic supervisor – prof. Vladimir Dounaev), then it was prepared for defence at Vytautas Magnus University, 2008-2010 (consultant: prof Gintautas Mažeikis).

E-mail:

polesski@mail.ru

anatoly.pankovski@ehu.lt